

Hogyan lesz a vers vigasz?

SZABÓ T. ANNA: VIGASZ

Szabó T. Anna 1995-ben megjelent első verseskötete, a *Madárlépte hó* óta összeállt egy tekintélyes életmű: nyolc önálló verseskötet és számos egyéb munka (novellák, műfordítások, ifjúsági regény, meseregény, gyerekversek). 2022-ben jelent meg a *Vagyok* című gyűjteményes kötete, amely jellegénél fogva egyfajta lezárás, összegzés, visszatekintés. A 2024-es *Vigasz* azt mutatja meg, hogy mi az a pont, ahonnan az ember visszanéz az életére, ahonnan a végső összegzés elvégezhető. Ez az újabb mérföldkő az elkerülhetetlennel való szembenézést, a lezáráshoz való személyes viszony tisztázásának az idejét hozza el. A kötet verseinek legerősebb magyarázó elve a létbomlasztó elmúlás, a halál, az öregedés, a veszteség, a kötet fő témája mégsem a gyászmunka, hanem az élet – az, ami a veszteség tudatában és bekövetkezte után is van.

Arra, hogy hogyan lehet a halál és a gyász esetében mégis az életről szólni, az európai irodalomban és filozófiában gyökerező egzisztenciális pszichológiai szemlélet adja a választ. Hiszen az elmúlás árnyékában mindenki kénytelen szembenézni a létezés nagy egzisztenciális kérdéseivel, hogy mi a viszonya az elmúláshoz, a szabadsághoz, az elszigeteltséghez és az élet értelmének kereséséhez. A szembenézés tétje, hogy összegeznie kell, ezeknek a nagy kérdéseknek a fényében hogyan élt eddig, és hogyan fog, hogyan szeretne élni ez után. Tolsztojtól az *Ivan Iljics halála* alaptörténet ennek a megértéséhez. A *Vigasz* fontos témái, az örökség, a gyökerek, az értékek tisztázása, a vágyak, a bizalom, az új célok kitűzése mind a múlt elengedéséhez és a jelen és jövő lehetőségeinek a felismeréséhez vezet, ami a változás, fejlődés, megújulás kulcsa egy teljesebb, értékkel telítettebb lét felé vezető úton, mindezt az út végességének az egyre erősödő tudatában. Ezt az értelmezést erősíti a kötethez mellékelt jegyzet, amelyben a szerző nemcsak édesanyja emlékének ajánlja a kötetet, hanem felsorolja azt is, hogy melyik szöveg kinek, és főleg milyen veszteség apropóján íródott. A veszteség és megújulás kettőssége mint téma hangsúlyos volt már néhány korábbi versben is, mint például a Herbert Anikó *Haniko* című arctalan önarcképe nyomán *ekphraszisz* (a képen látottak saját fantáziában, személyes jelentéssel telített elbeszélése) írástechnikával készült *Lüktetés* negyedik és záró versszakában (a 2018-as *Ár* kötetben):

Akarat van, nincs szerencse. Ki-ki magát úgy szeresse,
úgy nézzen a fény tükrébe, vakító ég közepébe,
hogy amit lát, azzá válik, álmában él mindhalálig,
belélegzi az egészet: por, enyészet, sár, tenyészet,
sötétre fény, minden kikel – ha születéll, hát lenni kell.
[...]

Kivágott fa törzsén állni, innen megtörténhet bármi,
a holt gyökér van is, nincs is, szabadság is, és bilincis is,
lenni vér, és lenni szél, mennyi láz és mennyi tér,

vonal lenni, pont lenni!
Minden élet pont ennyi.

Azt, hogy a *Vigaszt* az életről szól, erősíti a versek jelentős részének erős zeneisége, ritmizáltsága, sodrása is, ami az évek során Szabó T. Anna védjegyévé vált, közelítve költészetét a Weöres Sándor által képviselt poétikához és metafizikus szemlélethez. Különös jelentősége van annak, hogy a *Vigaszt* éppen egy Weörest idéző sorozat zárja az ő bölcséleti írásaira utaló címmel (*A teljesség felé*), amely az örömet, a játékoságot és a vers zeneiségét mint rendezőelvet állítja a középpontba, kiegészítve ezt egy utolsó (eredetileg a szerző számára szintén meghatározó Lator Lászlónak írt) *Örömdallal*. Szabó T. Anna a versek összerendező, gyógyító erejéről szóló januári rádióbeszélgetésben (*Egyenes labirintus*, Tilos Rádió: *VERSVIGASZ* – vendégünk Szabó T. Anna – Tilos Rádió) azt vallotta, hogy a szülés és az anyává válás hozta el számára azt a fordulatot, amely a tárgyas líra helyett a lét és a lélek mélyebb rétegeit fűrészszó költészethez vezetett. Ebben a szemléletben a vers hangzásvilága és jelentése szoros egységet alkot, és gyakran nem a rétegzett jelentés áll a középpontban, hanem a hangzás, a zeneiség hat, a szó és a forma, a nyelvművészet és a ritmus játéka, öröme és rácsodálkozása kulcsfontosságú, egyszerre igézve meg és varázsolva el azt is, aki a verset mondja, és azt is, aki hallgatja. E versvarázs prototípusa a kötetben a *Varázslódal*.

Hogyan hat egy ilyen vers, hogyan köt az élethez? Egy olvasó, aki először hallotta egy nyilvános hangos felolvasáson ezt a verset, azt mondta, hogy ez a szöveg számára azért gyönyörű, mert energetizál, olyan, mint egy biztatás, amit minden reggel elolvashat, és ezzel a lendülettel indulhat a nap, a növekedés. A *Varázslódal* valóban olyan, mint egy mantra vagy ima, amely képes elérni azt is, ami a nyelv előtt és a nyelv alatt van (nevezzük ezt most tudattalan és intuitív tartalmaknak), ugyanakkor a nyelvi performativitás, a kimondás általi cselekvés, a megtestesült gondolat és affektus is érvényesül benne.

Ez a kifejezőmód a terápiás írásfajták közül a *szomatikus írás* sajátja, melynek célja, hogy arra fókuszáljunk, amit a test mesél, kifejez, ezáltal össze lehet kapcsolni a testi tapasztalatot és az élményeket, a külső világra adott reakciókat és a belső érzelmi világ működéseit, hiszen a kettő hatással van egymásra, erősíti, eltéríti vagy gyengíti egymást. Ha ebből a szempontból megfigyeljük, a *Varázslódal* szövege sokféle testi és lelkiállapotot foglal magában, tele van élettel, ami különféle intenzitású és irányú, haladást, növekedést hozó mozgásban nyilvánul meg a vers első felében (pl. magasodik, tágasodik, csúszik, úszik, siklik, gázol, csillagokig felnyurgul), majd a lelassulást, elcsendesedést igénylő figyelem testi érzeteiben (pl. „felsóhajtvá, lélegezve, / minden percben ébredve, / rátalálni a talányra, / hagyni, mosson át az árja, / ellazulni, felengedni, / minden rosszat elengedni, / túllépni a pontnyi énen, / úgy lebegni, por a fényben...”). A növekedés előfeltétele a saját vágyak, célok megfogalmazása, ezt szolgálják a sorjázó főnévi igenevek, hogy mi mindent szeretne elérni a versbeli beszélő. A vágyott dolgok pedig pusztán azáltal, hogy kimondjuk vagy leírjuk őket (akár egy egyszerű listában is, mint a *Ha a* című versben), és formát öltenek a nyelvben, könnyebben megérthetőek és megvalósíthatóak lesznek. Ebből a szempontból a *Varázslódal* egy csokorba tartozik a *Minden*, *mi* és az *Időtlen* ciklusból a *Tíz látásgyakorlat*, a *Létezését*, a *Megnyerhető veszteség*, az *Időtlen én*,

a *Bennünk a tenger* és a már említett *Ha a*. Ezek a versek egyrészt támpontokat nyújtanak a megküzdéshez a veszteségekkel, másrészt – ahogy alább *A létezését* soraiban is látjuk – valamiféle transzcendens felé is irányítanak, olyan értelemben, ahogyan Pilinszky beszél róla az *Egyenes labirintus* és a *Milyen felemás* című verseiben.

A csend beszél, ha nincs hogy mondani.
A lélegzését mindig hallani.
Fejem a túli szélbe hajtani.
A szédülésnek ellentartani.

A széttörő tér. Pusztá tenyerem.
Mikor az egész lezuhan velem.
Ahogy megadnám magamat. De nem.
Nincs szabadesés. Csak a kegyelem.

A *Tíz látásgyakorlat* és a *Bennünk a tenger* szerint a vers nemcsak azzal vigasztal, hogy elvárásol, hanem figyelni is tanít. A vers jó eszköz arra, hogy segítsen a jelenre fókuszálni, mondhatjuk, hogy az egyik legjobb mindfulness eszköz. A külső és belső tárgyra irányuló figyelemgyakorláshoz, látásgyakorláshoz idő is kell, rögzített pillanat. A vers mint rögzítés, elkapott pillanat, amely egész történeteket, mozgássorokat sűrít egybe, a fotózással kapcsolatban már a *Rögzített mozgás* [2004] és a *Fény* [2002] című kötetekben is megjelent. Szabó T. Anna akkori költészetének alapélménye volt a világ legapróbb külső-belső részleteinek a megfigyelése és az élmény fotószerű, objektív rögzítése, egy olyan líranyelv jegyében, amely folyamatosan hullámozott az újholdasok költészetét, elsősorban Nemes Nagy Ágnes írásmódját idéző, bár azt sokban meg is haladó tárgyias líra, másrésztől pedig a belső tárgyak felé forduló vallomásos líra határmezsgyéi között.

Az *időtlen én* című vers első sora reflektál arra, ami mindannyiunk számára talán a legnagyobb kérdés: Ki vagyok?

Hogy ki vagyok? Ahány perc, annyi ember.
Áramlik bennem, úszom benne én.
Aki mindig volt, annak lenni sem kell.
Fény szikrázik a tények tengerén.
[...]
Hogy ki vagyok? A kérdés az: ki kérdi.
A látó rögzít, csak egy villanás,
a szem az adott pillanatot érti –
ragyog: vagyok. Az én? mindenki más.

A vers Demeter Zsuzsa Finnországban élő festőművész arcképeinek a tárlatához készült. Apropiója a kiállított arcképek furcsa sajátossága: ugyanaz a modell szerepel rajtuk, mégis mind más. Nemcsak a képek, hanem a vers is a szelf írásának/kifejezésének a kérdéséhez vezet bennünket. A szelf egy minduntalan elcsúszó pozíció, mentális konstrukció, dinamikus rendszer, amely az egyéni, a személyközi és a kol-

lektív tapasztalat kölcsönhatásán alapul. Egyrészt lehetővé teszi, hogy önmagunkról mint önálló lényekről gondolkodjunk, másrészt a kapcsolatok, a másoktól kapott visszajelzések alakítják. A vers azzal is képes vigaszt nyújtani, hogy lehetővé teszi a rálátást erre a dinamikára, és az irodalom, az írás összerendező, megértést segítő, gyógyító erejénél fogva segíti a mélyebb szelf elérését. A versben és a kiállítás képein megjelenő arc a nyelv önfeltáró és szubjektumalkotó funkciójára kínál metaforát, amely az irodalom önismeretet fejlesztő funkciójára mutat. A kérdés, amelyet a vers is felvet, hogy mennyire lehetséges valakinek a valódi lényét megmutatni, illetve az ő személyes igazságához, személyiségének belső magjához miképpen lehetséges eljutni az őszinte kifejezés [pl. a fotó, az írás vagy a festés] által. Nemcsak a Másik személyiségének a teljes megértése, valódi arcának a pontos észlelése nehéz [ha nem lehetetlen], hanem az önértelmezés, vagyis a torzításmentes önarckép megalkotásának a lehetősége is kérdéses. Az írás ilyen értelemben tükör, amelyben a szöveg írója és olvasója megpillanthatja a saját arcának egészlegességét is. „Úgy tűnik, az írás úgy kerül előtérbe és nyer igazolást, mint a világban szétszóródott én visszanyerésének egyik módja.” – írja Paul de Man *Az olvasás allegóriáiban*. Az olvasás és az írás lehetőség a lét és lélek mélyebb rétegeinek megismerésére, az elmúlással szemben. A *Vigas* versei reményt nyújtanak, hogy nem vagyunk egyedül ebben. *(Magvető)*

BÉRES JUDIT

• • • • •

Felelős kiadó: FAZAKAS GERGELY TAMÁS

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 10800 Ft, félévi 5400 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.